

BR 104

Tentoonstelling

Amstel Vecht Zaan

Stedelijk Museum Paulus Potterstraat

Amsterdam

Augustus — December 1943

HET KOLFSPEL.

Wij zijn niet geneigd, onze achttiende-eeuwsche voorvaders, zooals zij zich gepoederd en gepruikt, met kuitbroek en steek, langs 's Heeren wegen vertoonden, gezapig hun gouwenaars rookten en zich bij tijd en wijle verkwikten met een snuifje, voor bijster sportief te houden. Toch was hun belangstelling voor sport en spel niet zoo heel veel geringer dan de onze. Weliswaar bewogen zij zich niet in grooten getale naar evenementen op sportgebied, zooals wij dat heden ten dage kennen, maar wanneer men weet, dat Amsterdam tegen het einde der achttiende eeuw zoo'n 200 tot 300 kolfbanen telde, dan moet op mooie dagen het aantal van hen, die in het toenmaals zooveel kleinere Amsterdam het kolfspel beoefenden of met hun belangstelling vereerden, zeker zoo indrukwekkend zijn geweest als het nu de menschenmassa's zijn die regelmatig de groote sportarena's vullen. Het kolfspel in dit oude Amsterdam was dus stellig niet minder populair dan heden ten dage voetbal, honkbal, hockey, cricket of tennis. En het had op al deze spelen van vreemde herkomst zijn zuiver Nederlandschen oorsprong en aard voor. *Het kolven is een echt vaderlandsch spel, dat in Holland thuis hoort en overal elders onbekend bleef.* Het is gegroeid uit den oudsten en meest primitieven vorm van balspel, zooals dit ook hier te lande bedreven werd onder den naam van klotsen. Op den klots- of klosbaan wierpen de spelers met een grooten bal, die door een poortje van ijzer of hout moest rollen. Wie miste had niets, wie de poort raakte, kreeg een winstpunt, wie er onderdoor ging twee; wie zoo het eerst twaalf punten had, won het spel. Eenvoudiger kon het dus al niet.

Uit het klotsen, dat algemeen beoefend werd, ontwikkelde zich het maliën, dat al heel vroeg voor een ridderlijke oefening gold en altijd een deftig tintje heeft behouden. Bij de steden werden maliebanen aangelegd, waaraan thans nog het Malieveld te 's Gravenhage en de Maliebaan te Utrecht herinneren. Ook Amsterdam had zijn maliebaan in de Diemer- of Watergraafsmeer, niet ver van de Kruislaan, „de paerel van het Meer" genoemd, waar „Amstels frisse jeugd haar kragt en kunst deed blijken". Toen de liefhebberij van het maliën afging, raakte de baan in onbruik; honderd jaar geleden werden de laatste resten geamoveerd. Op de maliebanen werd de bal geslagen met een langen, taaien, zwaren stok met ijzeren hamerslag en een lederen of fluweelen handvat. Aan beide einden van de lange baan stond een paal, in het midden een kleine ijzeren boog. De baan was aan weerskanten afgezet met een schutting, waarop strepen en nummers stonden afgeteekend, zoodat men den afstand kon bepalen, welken de ballen geloopt hadden. De kunst van

het maliën was om met het minste aantal slagen den bal van paal tot paal en onder het poortje door over de baan te jagen.

Bij het maliën kwam het dus aan op vlugheid en fysieke kracht en dit bevredigde op den duur niet meer. Zoo won het kolfspel, dat ook om vernuft vroeg, steeds meer aan populariteit. Het kolven werd hier te lande al heel vroeg beoefend, in de middeleeuwen bij voorkeur in kerken en op kerkhoven. Er was verbod op verbod van de overheid noodig, om die „boeverije op ten kerckhove met kolven" uit te roeien ; het duurde tot diep in de achttiende eeuw. Een prachtige, vrije baan vonden de kolvers des winters op het ijs. In Breero's „Moortje" bevolken de „weijtsche kolvers" het ijs van den Amstel. Het komt zelfs tot een standje, als een juffrouw een kolfbal tegen haar hoofd krijgt en haar man zich daar hevig over opwindt. Ook op een wintergezicht van Aart van der Neer is het ijs vol kolvers, de meesten op de schaats.

Langs de wegen, waar die maar effen genoeg waren, kolfden mannen en jongens, vertelt Jan ter Gouw ; zij staken een paar stokken in den grond om tot paaltjes te dienen en maakten met de hand een „tuitje", dat is een hoopje zand of aarde waar zij den bal op plaatsten, om een fikschen slag te doen en waaruit het oude spreekwoord ontstond : „den bal op het tuitje zetten". In de zeventiende eeuw werden bij de wijnhuizen kolfbanen aangelegd met een vasten en waterpas vloer en mooie, gedraaide kolfpalen. De kolfballen werden zwaarder en van elastiek gemaakt, volkomen bolronnd van sajete samengerold en met wit leer overtrokken. De kolven kregen koperen klikken.

Als nationaal vermaak bereikte het kolfspel zijn hoogtepunt in de achttiende eeuw. Er werden fraaie, overdekte kolfbanen gebouwd, beschermt tegen regen, wind en afvallende bladeren, zoodat men ten allen tijde ongestoord kon kolven. Het waren langwerpige houten loodsen, met pannen gedekt, waarin een vloer lag, die uit een mengsel van leem en kalk bestond, vast, glad en waterpas gemaakt. Op een vierde van de lengte, van elk einde der baan gerekend, stond de kolfpaal uit hard hout gedraaid en soms gedeeltelijk uit klokmetaal gegoten of daarmee bekleed, om beter te klinken bij het aanslaan der groote leeren ballen. Rondom de kolfbaan werden tafeltjes en stoelen voor de toeschouwers geplaatst. De heeren kolfden, terwijl zij hun onmisbare lange pijp met een dopje rookten ; was het hun beurt om te spelen, dan namen zij de pijp dwars in den mond om met beide handen de kolf vast te kunnen pakken. De horizontaal liggende pijpsteel diende tot „hulprijn" voor het maken van wiskundige berekeningen bij het spel.

Er bestaat nog een „Naamwijzer der Kolfbanen binnen Amsterdam en buiten de Poorten", waaruit blijkt, dat de liefhebbers in het jaar 1792 te kust te keur konden gaan bij niet minder dan 128 gelegenheden, waar zij in totaal 217 overdekte en onoverdekte kolfbanen tot hun beschikking vonden. De grootste was „De Lindeboom" in de laagte van den Kadijk, die vijf banen had, waarvan twee overdekt. Vier banen telden „De Konijnen Berg" buiten de Utrechtsche poort en „De Nieuwe Plaats Royaal" aan den Kadijk ; drie de Gepreviligeerde Herberg in de Plantage, „De Toren van Kordaan" aan

den Kadijk, „De Fransche Tuyn" in de Elandstraat, de nieuwe herberg „Stadwijk" buiten de Muiderpoort, de „Paauwen Tuyn" en „De Lindeboom" aan het Kuiperspad, beide buiten de Weesperpoort, „Malta" aan de Buitensingel tusschen Leidsche en Weteringspoort, „Buitenhof", „Bloemenburg" en „De Schenkkan", op den hoek van de Pestbrug, buiten de Leidschepoort, „Buitenlust" aan het Korte Bleekerspad, „Watervliet" aan het Kwakerspad en „De Drie Royale Kolbaanen" aan het Jan Hanzenpad buiten de Raampoort en „Twee Honderd Roe" buiten de Haarlemmerpoort. Een extra groote kolbaan van 130 voet vond men bij „Stadlander" buiten de Utrechtsche poort.

Jaarlijks lieten de kasteleins van de herbergen om een prijs kolven, b.v. een zilveren kolf met een fluweelen handvat, dat met goud en zilverdraad geborduurd was. Zulke wedstrijden, in de couranten aangekondigd, lokten vermaarde kolvers van heinde en ver. Het ging dan warm toe; er werd grof gespeeld en zwaar gewed en het schijnt, dat menig Amsterdammer zich met gokken op de kolbaan geruïneerd heeft. In die dagen werd het kolven voor velen tot een hartstocht. De geschiedenis gewaagt van burgemeesters, zoo verzet op het kolfspel, dat men ze eerder op de kolbaan dan in de burgemeesterskamer kon vinden. Er verhieven zich dan ook bij herhaling waarschuwend stemmen tegen overdrijving van het spel, waardoor jongelieden soms hun zaken verzuimden en wel fijn konden kolven, maar daarbij grof schreven en mis rekenden. Men ziet, er is niets nieuws onder de zon.

Tegen het midden der vorige eeuw is de populariteit van het kolfspel plotseling en snel gedaand. Volgens Jan ter Gouw hebben twee vijanden de kolbaan verdreven: het biljart en de spoorwegen. Toen de periode der spoorwegen begon, zegt hij, werd die der kolbanen gesloten en zelfs het oude spreekwoord „zoo gelijk als een kolbaan" veranderde in „zoo gelijk als een spoor". Maar het was vooral de concurrentie van het in Frankrijk geboren biljart, dat zelfs in de dorpen het kolfspel verdrong. En ook de spreekwoorden, aan het spel ontleend, zooals „de beste kolver slaat wel eens mis", „men moet de bal slaan zooals hij ligt", „men moet de kolf niet naar den bal werpen", geraakten met de kolbaan uit de mode. Alleen spreekt men nog wel van „een kolffe naar zijn hand". De laatste kolbaan te Amsterdam gevestigd in het café van den heer Van der Linde in de Plantage, hoek Middellaan, werd in 1878 gesloten.

Geheel en al verdwenen is het kolfspel gelukkig niet. Het behield nog hier en daar trouwe beoefenaars en vooral in Noordholland kan men in sommige dorpen zelfs nog van een bloeiend leven spreken. Ook in Amsterdam zijn enkele malen pogingen aangewend om de kolf weer ter hand te nemen, o.a. in 1893 en 1908. De laatste maal leidde dit ook werkelijk tot oprichting van een Kolclub „Amsterdam", die in het turngebouw „De Hoop", gelegen in de Maarten Janszoon Kosterstraat nabij de Hoogesluis, een kolbaan inrichtte. Een lang leven bleek deze club echter niet beschoren.

De overdekte kolbaan, zooals die tegenwoordig in gebruik is, heeft een harden, bij voorkeur cementen vloer, zuiver waterpas gelegen, vijf meter breed en twintig meter lang. Aan beide uiteinden van de baan staat op twee

meter van het einde in het midden van de baanbreedte een paal, die van onderen glad, rond en van hard hout (z.g. pokhout) gemaakt is. Deze palen worden resp. voor- en achterpaal genoemd. De opstaande kanten van de baan heeten „rabatten“; de eindrabatten moeten van hardsteen vervaardigd zijn en eenigszins naar binnen overhellen om het springen der ballen tegen te gaan. De zijrabatten kunnen zoowel van steen als van hard geschaafd hout zijn en moeten een weinig achterover hellen, zooals de palen met een hoek van 85 graden naar het midden van de baan overhellen. Men speelt met een stok van ca. 1.30 meter lengte, voorzien van een geelkoperen kolf of „slof“ en met massieve gummiballen of met sajetten ballen, d.w.z. een elastieken kern, welke met sajete stevig wordt omwonden tot de bal de vereischte dikte heeft (8—10 cm in doorsnede).

De spelregels bij het kolven zijn in den loop der tijden nog al eens gewijzigd. Men onderscheidt drie slagen via palen en eindrabatten, nl. den uitslag, den opslag en den eind- of trekslag. Elke partij bestaat uit vijf van deze drie gecombineerde „slagen“. De baan is verdeeld in 12 vakken, genummerd van 1 tot 12; het laatste vak, dat zich het dichtst bij het achterschot bevindt, heeft het hoogste nummer (12), zoodat het zaak is den bal bij den eindslag zoo ver mogelijk naar achteren te brengen. Het maximum-aantal te behalen punten bedraagt 60, doch dit wordt vrijwel nooit bereikt.

Op de tentoonstelling „Amstel, Vecht en Zaan“ in het Stedelijk Museum te Amsterdam wordt thans het aloude kolfspel weer gepropageerd. Wellicht heeft het, meer dan bij vorige pogingen, thans de belangstelling van ons huidige sportief geslacht, welke dit spel om zijn echt Hollandsch origine en zijn kwaliteiten voor lichaam en geest ook volop verdient. De herleving van het kolfspel in Amsterdam en wijde omgeving zou een sportieve vorm van heemschut zijn, die een stuk levensvreugde van het voorgeslacht kan hervinden en bestendigen tot veler profijt.

FRED. THOMAS

- 91 Kolfstok uit het midden der 18e eeuw. *Inz. J. A. Brongers, Den Haag*
- 92 Kolfstok (ca 1900), welke toebehoord heeft aan den vader van den vliegtuigbouwer Fokker. *Inz. J. A. Brongers, Den Haag*
- 93 Eenige kolfballen (sajetbal en gummiballen) en stokken, enz.
Inz. Ned. Kolfbond
- 94 Tegels, voorstellende kolfspelers in verschillende standen, uit de periode van 1615 tot het begin van de 19e eeuw kolfprijz (miniatuurbaal met zilver gemonteerd).
Inz. J. A. Brongers, Den Haag en J. R. Koning, A'dam
- 95 Op de kolfbaan zelf vindt men een oud reglement, zooals dat bij den bekenden Amsterdamschen drukker Moolenijzer rond 1800 gedrukt werd, benevens een schilderij, een vaandel en een kast met vaandel en medailles.